

Kiss László – Mitrovits Miklós

A SPORT ÉS A SZAKSZERVEZETEK – A SPORTEGYESÜLETI STRUKTÚRA ÁTALAKÍTÁSA KELET-KÖZÉP-EURÓPÁBAN

A második világháború végén Kelet-Közép-Európa szovjet megszállás alá került. A régió országainak szovjetizációja ugyan nem egyszerre és nem teljesen azonos körülmények között ment végbe, de a szovjet szándékokat illetően nem volt különbség: egységes, szovjet mintájú modellek létrehozása a politika, a gazdaság és a kultúra területén.¹ Így volt ez a sportirányításban is. Szinte közhelynek számít, hogy minden szocialista országban 1949-től szovjet minta alapján átszervezték a sportot, a hagyományos klubokat megfosztották identitásképző elemeiktől, politikai okokból egyeseket kiemeltek, másokat elnyomtak. Ugyanakkor ma már az is világos, hogy mind a politikai és a gazdaság területén, mind a sport átszervezésében voltak különbségek az egyes országok között, és a szovjet mintát sehol nem vették át teljes mértékben, sőt nem csupán a szovjetekhez, hanem egymáshoz képest is akadtak eltérések. A tanulmányban magát a „szovjet mintát”, majd annak lengyelországi, csehszlovákiai és végül – a legérzékenyebben – magyar változatát mutatjuk be.

A szovjet modell

Az orosz/szovjet és az 1945 utáni kelet-közép-európai sporttörténelem között az első szembevetendő hasonlóság a bolsevik/kommunista hatalomátvétel következtében beállt törés hatása. A cári Orosz Birodalomban organikusan kifejlődött szervezeti kereteket 1917 után felszámolták, ahogy a korábbi keretek 1945 után a kelet-közép-európai régióban is eltűntek.

A 19. század második felében az oroszországi sportklubok és -egyesületek jelentős részét a hazai nagyiparosok, valamint a sportba befektető külföldi (német és angol) vállalkozók hozták létre. Péterváron, Moszkvában, Nyizsnyij Novgorodban, Odesszában és más ipari- és kereskedővárosokban tucatjával alakultak a sportegyesületek. 1883. május 4/16-án megalakult a pánszláv identitás terjesztését felvállaló orosz Szokol-mozgalom is.² Összességében tehát – még ha perifériális helyzetben is, de – az orosz sportmozgalom fejlődése hasonló

¹ Erről lásd *Mitrovits Miklós*: A népi demokráciától a proletárdiktatúráig. A csehszlovák–lengyel–magyar eset összehasonlító vizsgálata. In: Sztálin árnyékában. A szovjet modell exportja Kelet-Közép-Európába. Szerk. Mitrovits Miklós. Bp. 2018. 9–31.

² *Ivan Sztjepanovics Beljajev*: Dvadcatyipjatyiletije Ruszkovo Gimnasztyicseszko obscsesztna v Moszkve. XXV. 4 maja 1883–1908. Isztoricseszkiy ocserk. Moszkva 1909.

vonásokat mutatott a kelet-közép-európai régióval. E folyamatban az első világháború ugyan Oroszországban is visszaesést hozott, ám az igazi törést 1917 októberében a bolsevik hatalomátvétel jelentette. Az ezt követő polgárháborús időszak lezárultával, a békés életre való áttéréssel együtt az orosz (1922-től szovjet) sportéletben drasztikus változások álltak be. Témánk szempontjából két mérföldkő (1923 és 1936) érdemel említést, amelyek után létrejött az úgynevezett szovjet mintájú sportirányítás szerkezete.

Az új szovjet hatalom az OSZSZSZK Központi Végrehajtó Bizottságának 1923. június 27-ei határozata alapján feloszlatta az 1917 előtti alapítású, úgynevezett burzsoá (polgári) sportklubokat, és a korábbi katonai neveléssel ötvöztött sportpolitikát átalakítva (a Vszevobucs feloszlásával)³ a Komszomol kezébe adta az irányítást. Ez utóbbi területi alapon új sportegyesületeket szervezett: Muravjev (Moszkva és környéke), Szpartak (Petrográd, Ukrajna, Kaukázus), Komszomolszkij Flot (Kazány), Krasznij Molodnjak (Minszk). Végül pedig 1924-ben a Komszomol IV. kongresszusán a létrehozott sportszervezeteket szakszervezeti klubokká szervezték át. Megalakultak az első vasutas, kohász, vegyész, textiles és más ágazatok sportegyesületei is. Létrehozták a Testnevelés Legfelsőbb Tanácsát (Viszsj Szovjet Fizicseszkaj Kulturi – VSZFK), élén Nyikolaj Szemaskóval, a Szovjetunió egészségügyi népbiztosával. A bizottságban kormányzati és nem kormányzati, valamint katonai szervek is képviseltették magukat.⁴

1923-ban a megszüntetett „burzsoá” klubok romjain új egyesületek jöttek létre. A Belügyi Népbiztosság által létrehozott Dinamo Moszkva a moszkvai „Szokolnyiki” Futballisták Köréből, az 1934-től Szpartak Moszkva néven ismert klub az 1917 után felszámolt Szokol-mozgalom romjain létrejött Moszkvai Sportklub (MKSZ) utóda, a hadsereg klubjaként később hírnevet szerzett Vörös Hadsereg Központi Katonai Klubja (CSZKA Moszkva) pedig az 1911-ben alapított Síkedvelők Társaságára épült.

Az első össz-szövetségi sportegyesülés a Dinamo lett, majd 1935-ben Szpartak néven is létrehoztak egyet. Utóbbi nem összetévesztendő sem a Komszomol által korábban létrehozott Szpartakkal, sem a Szpartak Moszkvával, bár 1936-ban ezeket mind beolvasztották az össz-szövetségi Szpartak sportegyesülésbe. A nevet a római császárság ellen fellázadó Spartacustól kölcsönözték, és az volt a szándékuk, hogy egy „kommunista Szokol-mozgalom” váljon belőle.

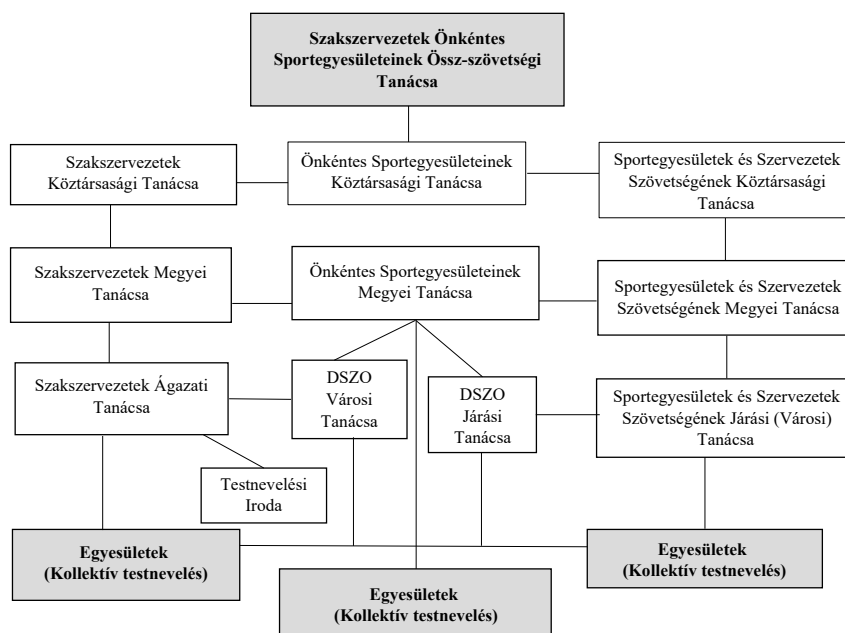
A sztálini szovjet modell kialakítása 1936-ban nyert végső formát a Szakszervezetek Önkéntes Sportegyesületei (Dobrovolnije Szportyivnije Obsesztva

³ Vszevobucs – Glavnoje Upravlenijje Vszecobscevo Vojennovo Obucsenijja (Általános Katonai Képzés Fő Hatósága).

⁴ N. J. Melnyikova – A. V. Treszkin: Isztorija fizicseszkaj kulturi i szporta. Moszkva 2013. 160.

– DSZO) létrehozásával. Első lépésként az 1936-os sztálini alkotmány lehetővé tette a dolgozóknak a társadalmi szervezetek megalapítását. Ezt követően a Népbiztosok Tanácsának (NT) 1936. május 14-ei határozata rendelkezett a már említett Önkéntes Sportegyesületek létrehozásáról. 1936. június 21-én létrejött az NT mellett működő Testnevelési és Sportbizottság is.⁵

A Szakszervezetek Önkéntes Sportegyesületei a Szovjetunióban (1936–1957)

A Szakszervezetek Központi Tanácsának döntése alapján 64 önkéntes sport- és testnevelő egyesületet szerveztek az érintett szakszervezetek központi bizottságaiban, 1938-ra ezek száma 90-re ugrott. A későbbi összevonások után, 1958-ra mindössze 20 DSZO maradt. 30 köztársasági DSZO is alakult, minden köztársaságban kettő: egy az ipari munkáságnak, egy a falusi lakosságnak. Ezek neveit 1982-ben egységesítették: Trud (Munka) és Urozsaj (Termés) lettek.

⁵ Osznovnie posztanovlenija, prikazi i insztrukcii po voproszom szovjetszkoj fizicseszkoj kulturni i sporta 1917–1957. Szoszt. I. G. Csugyinov. Moszkva 1959. 56.; Futbol v SZSZSZR 1936–1991 godi. Oficijnie matszi komand masztyerov. I. 1936–1964 godi. Izdatyelszto „Lucs-1” 1993. 6–7.

A DSZO-k létrehozása a szovjet sport teljes központosítását jelentette, amit azzal indokoltak, hogy így a dolgozó fiatalok és felnőttek új tömegeit tudják bevonni a tömegsport-mozgalomba. A DSZO-k a szakszervezeteknek megfelelő hierarchikus struktúrát öltöttek. A legfelsőbb, szövetségi szint alatt a köztársasági, majd a megyei szint következett. Az egyesületek hármass felügyelet: a szakszervezetek, az „Önkéntes Sportegyesületek”, illetve a „Sportegyesületek és -szervezetek” köztársasági tanácsai alatt álltak.

Összességében tehát két fő folyamatot érdemes kiemelni a szovjet struktúra átalakulása kapcsán: a szovjet időszak előtti klubok megszűntetését és teljesen új klubok létrehozását, valamint a klubok szakszervezeti felügyelet alatt álló országos egyesülésekbe szervezését. Az 1936-tól induló szovjet labdarúgó-bajnokság tehát lényegében a DSZO-k és két minisztériumi (belügy: Dinamo, hadsereg: CDKA/CSZKA) egyesület küzdelme volt, nem pedig a hagyományos klubok versengése.

A szovjet minta átvétele a kelet-közép-európai országokban 1949-től vált kényszerré, ami nem csupán a szakszervezeti és a minisztériumi felügyelet megszervezésében, hanem az elnevezések átvételében (tükörfordításában) is tetten érhető volt: Lokomotív (Vasutas), Metallurg (Vasas), Sztroityel (Építők), Himik (Vegyész), Sahtyor (Bányász), Piscsevnyik (élelmiszeripari munkás, vö. ÉDOSZ) vagy Trudovije rezervi (Munkaerő-tartalékok).

Csehszlovákia

Csehszlovákiában a második világháború után a szlovák csapatokkal kibővülve tovább folytak a labdarúgó bajnokság küzdelmei. A pontvadászokat a hagyományosan sikeres klubok (a Sparta és a Slavia Praha) uralták. Noha az 1946-os parlamenti választásokat a kommunista párt nyerte meg, az ország szovjetizálására csak az 1948. februári puccs után került sor. A sportirányítást ezt követően két lépésben szervezték át. Az első, 1949-es „sporttörvény” (a testnevelés és a sport állami felügyeletéről szóló 187/1949. sz. törvény)⁶ még a cseh nemzeti hagyományokra, vagyis a hagyományos – 19. században kialakult – Szokol-mozgalomra épített. A törvény kimondta, hogy „az önkéntes testnevelést és sportot a „Csehszlovák Szokol Közösség”,⁷ annak szervezeti elemeivel, mint „egységes népi testnevelési és sportszervezet végzi”. Sőt, a testnevelési és sportszervezetek egyesítése következtében megszűnt egyesületek tulajdona a Csehszlovák Szokol Közösségre szállt át.

⁶ Zákon č. 187/1949 Sb. o státní péči o tělesnou výchovu a sport (<https://bit.ly/3MIWfTN>, letöltés 2022. dec. 20.)

⁷ A Sokol (Sólyom)-mozgalom (Československá obec sokolská) 1862-ben Miroslav Tyrš és Jindřich Fügner alapította Prágában. A pánszláv eszmékkel átítatott sportmozgalom a cseh nemzeti ébredés egyik legfontosabb intézménye volt.

E megoldás élesen szemben állt a szovjet gyakorlattal, ahol a kommunista hatalomátvétel után azonnal megszüntették a burzsoának tartott sportmozgalmat. Másfelől a törvény a Csehszlovák Szokol Közösség önállóságát felszámolta, és a frissen létrehozott Állami Testnevelési és Sporthivatal (Státní úřad pro tělesnou výchovu a sport – SÚTVS) végrehajtó szervévé tették meg.

Az átalakítás meglátszott már az 1949-es csehszlovák bajnokság résztvevőinek nevében, szinte mindegyik megkapta a „Sokol” előnevet. A bajnok a Sokol Bratislava lett, amely 1950-ben és 1951-ben is meg tudta védeni a címét. A pozsonyi csapat helyzetbe hozásának több oka is lehetett. Egyfelől a két hagyományosan nagy társadalmi bázissal bíró és legsikeresebb klub, a Slavia és a Sparta Praha háttérbe szorítása, másfelől a szlovák nemzet „jutalmazása” a Hitler-ellenes harcban tanúsított szerepéért, amely egyúttal a Tiso-féle náci-kollaboráns államiság elhallgatását is szolgálta. A két prágai klub közül a Sparta járt kevésbé rosszul. Előbb Sokol Bratství néven két ezüstérmet szerzett, majd a Sokolhoz rendkívül hasonló *Sokolovo* nevet kényszerítették rá. Sokolovo a második világháború egyik nagy csatájának helyszíne, Ludvík Svoboda pedig, aki 1951-től az Állami Testnevelési és Sportbizottság elnöki posztját is betöltötte, e csata hőse volt. Sokolovo emlékének beemelése a sportba szintén a náciellenes küzdelmek hangsúlyozását jelentette. (Az 1948-ban létrehozott prágai katonai csapat, amely hamarosan felvette a Dukla Praha nevet, szintén egy második világháborús eseményre emlékeztetett: a Duklai-hágón keresztül vonult be a Vörös Hadsereg Szlovákia területére.) A Sokolovo-ra keresztelt Sparta(k)⁸ Praha az 1950-es évek végéig megtartotta vezető szerepét a csehszlovák futballban, bár bajnokságot nem nyerhetett, 1958–1959-től már az alsó-középszintű stabil tagja volt. Csupán a csehszlovák reformkorszak elején, 1963–1964-ben állt vissza ismét a dobogó legfelsőbb fokára.

A Spartával szemben a Slavia az 1949-es átalakítás igazi vesztese volt. Nevét Dynamora változtatták. Ez azonban nem azt jelentette, hogy belügyes csapattá szervezték. A név az energiát termelő dinamóra utalt, semmi köze nem volt a szovjet Dinamo egyesülethez. A Slavia 1947-ben még bajnoki címet ünnepelhetett, egy évvel később ezüstérmes lett, ám Dynamo néven 1951-ben már kiesett az első osztályból, majd visszajutása után rendszerint az 5–10. hely között végzett, 1959-ben ugyan szerzett egy bronzérmet, 1961-ben és 1963-ban újra kiesett az élvonalból. A klubot szintén a reform-éra elején szervezték újra, 1966-ban már Slavia néven lett bronzérmes.

Az 1949-es törvényt szűk négy évvel később megváltoztatták. A sztálinizmus elmélyülése a sportra is hatással volt, így 1952. december 12-én az új „sporttörvény”

⁸ Ebben az időszakban a hagyományosan *Spartának* hívott klubot szlávósították (oroszosították) és Spartak lett belőle.

már szovjet mintakövetésen alapult.⁹ A törvény kimondta, hogy „a testnevelés és a sport mint a kultúra fontos eleme a szocialista oktatás elválaszthatatlan része a népi demokráciában. Feladata mindenekelőtt a nép egészségének megőrzése és javítása, fizikai és védekezőképességének és munkabírásának növelése, valamint a szocialista hazafiság szellemében a haza és a népi demokratikus berendezkedés védelmében, valamint a világbéke fenntartásáért folytatott küzdelemben való elszántságra és bátorságra való nevelés.” Ugyanakkor a Csehszlovák Szokol Közösség szerepét csökkentették, a sportfelügyeletet ezúttal szovjet mintára a Forradalmi Szakszervezeti Mozgalomra (Revoluční odborové hnutí – ROH) bízták. A Szokolt ekkor sem szüntették meg, csupán „lefokozták”, ettől kezdve a vidéki lakosság sportolásának kereteit volt hivatott biztosítani. Az 1949-es törvényben kapott tulajdonjogokról le kellett mondania a szakszervezetek javára.

A törvény értelmében szovjet mintára létrehozták az Önkéntes Sportszervezeteket (Dobrovolná sportovní organizace – DSO), amelyekhez minden csehszlovák klubnak csatlakoznia kellett. Összesen kilenc szakszervezeti DSO jött létre 1953-tól: Baník (Bányász) – Bányász Szakszervezet; Dynamo – Energia- és Közlekedés (érdekesség, hogy a korábbi Slavia Praha, amint szó volt róla, Dynamo lett, miközben más klubok éppen a Slavia nevet vehették fel); Jiskra (Szikra) – textil-, üveg-, vegyipari dolgozók; Lokomotiva – Vasúti Szakszervezet; Slavia – egyetemi hallgatók; Slavoj – Élelmiszeripari szakszervezet; Slovan – államigazgatási, igazságszolgáltatási és egészségügyi dolgozók; Sparta – Építőipari Dolgozók Szakszervezete; Tatran – Erdészeti és Fakitermelő Szakszervezet.¹⁰

A DSO-kon túl szintén szovjet mintára a honvédelmi minisztérium és az állambiztonság és határőrség is kapott egy-egy sportegyesületet. Előbbi legismertebb klubja a Dukla Praha lett, amely 1953 és 1964 között hétszer lett csehszlovák bajnok. Az állambiztonság azonban csupán Pozsonyban kapott csapatot (Červená hvězda – Vörös Csillag). A Sokol nevet pedig megkapták a szakszervezeteken kívüli falusi testnevelési és sportegyesületek.

Az 1952-es átalakítás másik eredménye a SÚTVS megszüntetése és a Testnevelési és Sport Állami Bizottság (Státní výbor pro tělesnou výchovu a sport – SVTVS) létrehozása volt. Hamar kiderült, hogy az SVTVS is csupán átmeneti jellegű intézmény. Csehszlovákia Kommunista Pártja 1956 júniusában megtartott országos konferenciáján határozat született egy Egységes Önkéntes Testnevelési Szervezet (Jednotné dobrovolné tělovýchovné organizace – JDTO) létrehozásáról, amely az SVTVS feladatait veszi át. Végül a 68/1956 sz. törvény

⁹ Zákon č. 71/1952 Sb. o organizaci tělesné výchovy a sportu (<https://bit.ly/3ZNCI2m>, letöltés 2022. dec. 20.)

¹⁰ Ján Grexa, Milena Strachová: Dějiny sportu. Přehled světových a českých dějin tělesné výchovy a sportu. Brno 2018. 190.

alapján 1957 márciusában megalakult a Csehszlovák Testnevelési Szövetség (Československý svaz tělesné výchovy – ČSTV).¹¹

A szovjet szakszervezeti minta átvétele Csehszlovákia esetében nem jelentett automatikus másolást. Az 1949-es törvény inkább a cseh hagyományokat ötvözte a kommunista centralizációval, míg az 1952-es átszervezés látszólag lemásolta a szovjet DSZO-kat, ám nem szüntettek meg egyesületeket, csupán a Slaviát mint a legnépszerűbb háború előtti klubot diszkriminálták. Súlyosabban, mint Magyarországon a Ferencvárost. Hagyománnyal bíró cseh klubokat azonban nem soroltak be egyik minisztérium alá sem, ahogy például Magyarországon az Újpestet, az MTK-t és a Kispestet. Ugyanakkor csehszlovák sajátosság a katonai klubból váló Dukla Praha alapítása és annak sikerei. A Dukla nemcsak a hazai bajnokságban, hanem a nemzetközi kupákban is kiemelkedően szerepelt, illetve az 1962-es világbajnokságon ezüstérmes csehszlovák válogatott alapját is jelentette. Természetesen játékosai mind más klubokból kerültek hozzá. Ez a rendszer a hatvanas évek közepéig állt fenn, amikor a reformkorszak kezdetén a hagyományos csapatok visszanyerték nevüket, színeiket, bár a szakszervezeti kötődés sok esetben megmaradt.

Lengyelország

A második világháború lezárása Lengyelország számára a szovjet megszállással és a Sztálin által létrehozott bábkormány hatalomátvételével párosult. Noha társadalmi támogatottságát tekintve a Lengyel Néppártnak kellett volna a kormányrudat kézbe kapnia, valójában a kommunista Lengyel Munkáspárt és a Lengyel Szocialista Párt játszotta a döntő szerepet az ország politikai és társadalmi életében. Mindezzel együtt a háború végével a sportélet azonnal újraindult. (Meg kell jegyeznünk, hogy konspiratív módon a német megszállás alatt is működött.) Egyfelől feléledtek a háború előtti hagyományokkal bíró szervezetek, mint az 1864 óta működő Szokol Gimnasztikai Egyesület (Towarzystwo Gimnastyczne „Sokol”), vagy a Lengyelországban mély gyökereket eresztő Fiatalok Keresztény Egyesülete (Young Men’s Christian Association – YMCA). Másfelől a háború előtti munkássághoz kötődő sportkörök is újrakezdték tevékenységüket, mint a Munkás Sportegyesületek Szövetsége (Związek Robotniczych Stowarzyszeń Sportowych). A legtöbb gyárban újjáalapították a korábbi klubjaikat: Hutnik (Kohász), Budowlani (Építők), Ogniwo (Elem). Létrejöttek a Katonai Sportklubok és a rendőrségi Gwardia (Őrség) is. Harmadrészt megjelentek a háború előtti gyökerekkel bíró Egyetemisták Sportegyesületei (Akademicki Związek Sportowy – AZS). Végül meg kell említeni

¹¹ Zákon č. 68/1956 Sb. o organizaci tělesné výchovy (<https://bit.ly/3Ue2hs1>, letöltés 2022. dec. 20.); *Jiří Kössl – František Kártekj – Jaroslav Marek: Dějiny tělesné výchovy II. Praha 1986. 237.*

a vidéki Népi Sportklubokat (Ludowe Kluby Sportowe – LKS) és más hasonló, kisebb lehetőségekkel bíró szervezeteket.¹²

A Lengyel Szocialista Párt nemcsak jobban érdeklődött a sportirányítás iránt, mint a kommunisták, hanem jóval beágyazottabbak is voltak a munkásság körében. Elsősorban természetesen a Munkás Sportegyesületek Szövetségére támaszkodtak. Velük szemben a kommunista Munkáspárt kezdettől fogva a szovjet modell bevezetését hangoztatta, vagyis a szakszervezetekre alapozott sportirányítás mellett állt ki. Ennek megfelelően 1946 februárjában az irányításuk alatt álló Szakszervezetek Központi Bizottságán belül megszervezték a Testnevelési és Sport Osztályt.

Ennél is fontosabb volt a kormány 1946. január 16-ai, a testnevelés és a katonai kiképzés általános kötelezettségéről szóló rendelete.¹³ Ennek értelmében létrejött a Testnevelés és Katonai Kiképzés Állami Hivatala (Państwowy Urząd Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego – PUWFPW), amelyet közvetlenül a Honvédelmi Minisztérium második miniszterhelyettese, Karol Świerczewski¹⁴ felügyelt. A katonai felügyelet alá helyezett sportirányítás mellett a hatalom tolerálta a Lengyel Sportszövetségek Szövetségének létét, amelyet 1946. március 14-én 18 sportszövetség hívott életre.¹⁵ De mindez lényegében csak átmeneti helyzet volt.

A testnevelés szervezésével és irányításával kapcsolatos struktúraváltás alapja „a katonai kiképzés általános kötelezettségéről, valamint a testnevelés és a sport szervezéséről” szóló 1948. február 25-ei törvény. A PUWFPW helyébe a Testnevelési Főhivatal (Główny Urząd Kultury Fizycznej – GUKF) és az Ifjúság- és Testnevelés Legfelsőbb Tanácsa lépett, amelyek a miniszterelnök alá tartoztak.¹⁶ Áprilisban feloszlatta magát a Lengyel Sportszövetségek Szövetsége, májusban pedig a Munkás Sportegyesületek Szövetsége is.¹⁷

A következő változás 1949 végén következett be. Először a Lengyel Munkáspárt Politikai Bizottsága szeptember 28-ai határozata mondta ki, hogy a szocializmushoz közeledő Lengyelországnak „egészséges és erős emberek országának kell lennie”, majd december 30-án egy újabb határozatával a GUKF helyett létrehozta a Testnevelési Főbizottságot (Główny Komitet Kultury Fizycznej – GKKF).

¹² Paweł Markiewicz: Zarządzanie polskim sportem w latach 1944–1948. Studium problemu. In: Kommunizm: system – ludzie – dokumentacja. Rocznik naukowy 9. (2015) 4. sz. 89–90.

¹³ Dekret z dnia 16 stycznia 1946 r. o powszechnym obowiązku wychowania fizycznego i przysposobienia wojskowego, Dz. U., 1946 r., nr 31, poz. 195. (<https://bit.ly/401t8cp>, letöltés 2022. dec. 20.)

¹⁴ A lengyel és a nemzetközi kommunista mozgalom legendás tábornoka. 1947. március 28-án meggyilkolták.

¹⁵ Sławomir Wilk: Struktura organizacyjna ruchu sportowego w latach 1944–1949. Wychowanie Fizyczne i Sport 1979. 1. sz. 166–167.

¹⁶ Ustawa z dnia 25 lutego 1948 r. o powszechnym obowiązku przysposobienia zawodowego, wychowania fizycznego i przysposobienia wojskowego młodzieży oraz o organizacji spraw kultury fizycznej i sportu, Dz.U., 1948 r., nr 12, poz. 90. (<https://bit.ly/3Ub855P>, letöltés 2022. dec. 20.)

¹⁷ Markiewicz, P.: Zarządzanie polskim sportem i. m. 99–100.

A Főbizottság tervező, irányító és ellenőrző szervként Lengyelország első központi állami szerve, amely a sporttal foglalkozott.¹⁸ A GKKF felhatalmazást kapott arra, hogy a lengyel sportszervezeteket szovjet mintára alakítsa át. Az 1950 elején megkezdett átszervezés 1952-ben nyerte el végső formáját, amely egészen 1956 októberéig fennmaradt Lengyelországban.

A GKKF döntésének értelmében több lépésben kilenc szakszervezeti sportszervezet jött létre, amelyekbe majdnem minden sportegyesület beolvadt: Budowlani (Építők); Górnik (Bányász); Kolejarski (Vasutas); Ogniwo (Elem) – önkormányzati cégek dolgozói, tanárok és irodai alkalmazottak; Unia (Unió) – a Chemik (Vegyész) és a Leśnik–Drzewiarz (Erdész–Favágó) egyesítéséből a cukoripari dolgozók bevonásával; Spójnia (Kötélék) – élelmiszeripari, kereskedelmi, szövetkezeti dolgozók szakszervezetei, kezdetben Spożywcza (Élelmiszerbolt) néven; Stal (Acél) – kezdetben Metalowiec (Fém munkás); Włókiarz (Textiles); Związkowiec (Szakszervezetek) – egyéb iparágak dolgozói.

A szakszervezeti felügyelet alatti sportegyesületek mellett két szovjet mintájú minisztériumi fennhatóság alá kerülő egyesület, a hadseregé (Központi Katonai Sport Klub – CWKS), illetve az államvédelemé és a rendőrségé (Gwardia) alakult meg, illetve három hagyományos lengyel sportegyesülés maradt fenn az AZS (egyetemi hallgatók), az LZS (falusi lakosság) és a Zryw (középkorúak) formájában.

1950 végén felszámolták a sportszövetségek autonómiáját, amelyek – így a Lengyel Labdarúgó Szövetség is – ezután a GKKF szekciójaként működtek szovjet mintára. Végül pedig szorosabbra fűzték az irányítást, megszüntették a versenysport és a tömegsport úgynevezett „téves felosztását”, és tovább növelték az állam befolyását az ország sportéletének irányításában. 1950. október 16-án a GFFK döntése értelmében a szovjet DSZO-k mintájára szervezték át az irányítási struktúrát, a korábban különálló versenysport, tömegsport és a szakszervezeti sport irányítása az egyesületek testnevelési bizottságai alá került. A szovjet mintához hasonlóan a legfelsőbb szinten a GKKF elnöksége állt, alatta a vajdasági, járási és egyesületi szintek követték az utasításokat. Mindezt a GKKF 1950. december 16-17-ei 3. plénuma erősítette meg.¹⁹

Ezt követően néhány apró változásra került sor. 1950 elején a Związkowiec megszűnt, klubjait más egyesületek alá sorolták be. 1952 decemberében a Spójnia egy részéből létrejött a Start, illetve a két legszegényebb egyesületet, az Ogniwo és a Spójnia maradékát egyesítették Sparta néven, amelyet végül 1957-ben számoltak fel.

A minisztériumi és szakszervezeti nevek az 1950-es labdarúgó bajnokságban jelentek meg először. Az állambiztonsághoz került Wisła Kraków Gwardia néven, a

¹⁸ *Eligiusz Małolepszy: Z dziejów organizacji i zarządzania kulturą fizyczną w Polsce w latach 1918–1998. Prace Naukowe. Kultura Fizyczna 2001. 4. sz. 87–100*

¹⁹ *Życie Warszawskie, 1950. november 27.; Franciszek Rapacki: Sport w Polsce jako narzędzie stalinowskiej propagandy. (https://bit.ly/3Mm56Wj, letöltés 2022. dec. 21.).*

honvédelem alá sorolt Legia, amelyet Józef Piłsudski legionistái alapítottak még az első világháború alatt, CWKS néven szerepelt. A Ruch Chorzówból Unia, a Lech Poznańból Kolejarz, a Cracoviából Ogniwo, az ŁKS Łódźból Włókniarz lett. Az átalakítás utáni első két szezont a Gwardia Kraków nyerte, 1952-ben és 1953-ban az Unia Chorzów, 1954-ben az Ogniwo (korábbi nevén: Polonia) Bytom nyerte a lengyel bajnokságot, amit a honvédelem alá tartozó CWKS csak 1955-ben és 1956-ban tudott elérni.²⁰

Összességében a lengyel sportirányítás szovjet mintájú átszervezése bizonyos mértékben eltért a csehszlováktól. A lengyel Sokół egyesületet például már 1948-ban feloszlatták, miközben Csehszlovákiában nem sokkal később a sportirányítás legfőbb szervévé tették meg. Az, hogy 1944 nyarától Lengyelország szovjet megszállás alá került, és a szovjetek választások nélkül a hazai tömegbázis nélküli kommunista Lengyel Munkáspártot hozták helyzeti előnybe a sport területén, azzal járt, hogy már 1946-tól megindult a centralizáció, mégpedig a hadsereg felügyelete alatt. A sportirányítás szakszervezeti felügyelet alá helyezése 1949–1950 fordulóján egyúttal azt is jelentette, hogy a tömeg- és versenysport kikerült a hadsereg felügyelete alól, míg Csehszlovákiában ez a mozzanat éppen azzal járt, hogy a sport felügyelete a hagyományos Szokol-mozgalomtól átkerült a szakszervezetekhez. Ugyanakkor a csehszlovákokkal ellentétben a lengyelek nem használták a szovjet „önkéntes sportegyesületek” kifejezést, sőt a szovjet DSZO irányítási rendszerét sem azonnal, hanem csak egy éves folyamat végén vették át.

Csehszlovákiához hasonlóan Lengyelországban sem merült fel, hogy korábbi hagyományos klubokat megszüntessenek.²¹ A Wisła (Gwardia), illetve a Legia (CWKS) átmeneti helyzetbe hozásáról lehet ugyan beszélni, de a háború előtti időszak legsikeresebb klubja, a Ruch Chorzów Unia néven is tudott két bajnokságot nyerni, illetve később sem tűnt el az élmézőnyből.

Magyarország

A sport, ezen belül pedig kiemelten a futball irányítása a második világháborút követően Magyarországon is azonnal politikai harc színterévé vált. A Magyar Kommunista Párt már 1945 elején sürgette az egységes sportélet kialakítását, „népfrontos” szellemiségű egységes ifjúsági és sportszervezet létrehozását. 1945 februárjában alakult

²⁰ A CWKS (Legia) korábban sosem nyert bajnokságot. 1955-ben a magyar Steiner János edző segítette őket ehhez a sikerhez. Lásd *Mitrovits Miklós: Magyar labdarúgó-edzők Lengyelországban (1921–1975)*. Bp. 2022. 204–210.

²¹ Itt nem esett róla szó, de az 1945-ben kialakított új lengyel határok miatt a lengyel futball számára elveszett a háború előtt négyszer bajnokságot nyert Pogoń Lwów, amelynek bázisa részben az 1954-ben bajnokságot nyert Ogniwo (Polonia) Bytomba tette át székhelyét.

meg a Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetség (MADISZ) ifjúsági sportközpontja, az év áprilisától pedig már országsszerte sorra alakultak a MADISZ sportegyesületek, 1945 márciusára 41 bontott zászlót, 1945 végére számuk meghaladta a 150-et.²² Az MKP irányítása alatt álló MADISZ Sportközpont azonban nem vívta ki a koalíciós pártok tetszését. 1945. április 6-án a Szociáldemokrata Párt is létrehozta saját sportegyesület-hálózatát, a Barátság Sportközpontot, ennek keretében minden „kerületben és pártszervezetben belül” felállították a Barátság Sport Egyesületet. A fővárosban a legismertebb Barátság-klub az egykori NB I-es Gammából alakult Budai Barátság, valamint a rövid ideig az NB I-ben szereplő Kőbányai Barátság volt, de az egyes további fővárosi kerületek is létrehozták saját Barátság-sportköröiket.

Hamarosan a Kisgazdapárt is lépett, megalakította a Kinizsi Sportközpontot,²³ ügyvezető elnöknek Barcs Sándort választották, aki rádiónyilatkozatában a „Helyes-e, ha a pártok ilyen intenzíven vesznek részt a sportéletben?” kérdésre a következőt válaszolta: „Ma még igen. [...] Először azért, mert most még szükség van a pártok politikai kontrolljára, ami a legmagasabb sportvezetésben, a Legfelső Ötös Sporttanácsban érvényesül is. Másodszer pedig azért, mert az ország mai gazdasági elesettségében, a nagy anyagihiányban és drágaságban a pártok hathatósan támogathatják a sportot. Nemcsak erkölcsileg, de anyagilag is. Ezért alakult meg a Munkás Sport Központ termelő és értékesítő szövetkezete, és ezért alakul meg a napokban a Kinizsi Sport Központé is.”²⁴ 1945. május 19-én „megalakult a Független Kisgazda, Földmunkás és Polgári Párt budai reprezentatív sportegyesülete, a Budai Kinizsi Torna Egyesület (BKTE). A BKTE már meg is kapta a volt Budapesti Budai Torna Egylet (BBTE) pasaréti sporttelepét. Az egyesület díszelnökségét Tildy Zoltán vállalta el.”²⁵ A Nemzeti Parasztpárt némileg lemaradva, csak 1946 márciusában alakította meg saját sportszervezetét, a Kossuth Sportközpontot. 1946-ban mintegy 300 Barátság, nagyrészt ugyanennyi Kinizsi és körülbelül 200 Kossuth sportegyesület működött országsszerte.

Az 1945. május 31-én megalakított Munkás Sport Központ a feloszlott levegőegyesületek és az ugyancsak feloszlott Országos Sport Központ vagyónával gazdálkodott, első és legfőbb feladata pedig az újjáalakult, a világháború alatt súlyos veszteségeket elszenvedett munkás sportklubok anyagi támogatása lett. „A Szabad Szakszervezetek, a Magyar Kommunista Párt és a Szociáldemokrata Párt kebelébe tartozó sportolók és egyesületi vezetők elhatározták, hogy a munkás

²² *Kutassi László*: A magyar szakszervezeti sportmozgalom a felszabadulás után, 1945–1963. SZOT Sportosztály kiadása. Bp. 1987. 46.

²³ Kinizsi SE. Népsport, 1945. május 7. 4.

²⁴ Barcs Sándor rádiónyilatkozata a magyar sport időszerű kérdéseiről. Népsport, 1945. december 14. 3.

²⁵ Tildy Zoltán a Kinizsi díszelnöke. Népsport, 1945. május 20. 2.

sportegyesületeket csúcsszervezetbe tömörítik, melynek neve Munkás Sport Központ lesz [...]. A polgári egyesületek mögött rendszerint tőkeérdekeltségek vagy gazdag mecénások állottak, míg a munkás sportegyesületek úgy a múltban, mint ma is csak tagjaik áldozatkészségére vannak utalva. Hogy a maguk elé tűzött feladatokat megoldhassák, felszerelésekre, sporttelepekre és sportoktatókra van szükségük. A Munkás Sport Központ legelső feladatai közé tartozik tehát, hogy mindezekhez segítsen előteremteni az anyagi alapot. [...] Hangsúlyozzuk, hogy szövetkezésünk nem irányul a polgári sport ellen. Továbbra is ugyanúgy, mint eddig, részesei kívánunk lenni az ország sportéletének a polgári sportolókkal együtt a legteljesebb egyetértésben.”²⁶ A MADISZ és a Barátság Sportközpont egyesületei valamennyien beléptek a Munkás Sport Központba, így annak taglétszáma gyorsan megnövekedett.²⁷

A „koalíciós sportpolitika” természetesen nem sokáig maradt érintetlen. Az MKP politikai törekvései, a koalíciós partnerek bezűzésára tett intézkedései a sportot sem hagyták érintetlenül, a pártok különböző módszerekkel való megszüntetése értelemszerűen a hozzájuk kapcsolódó sportközpontok végét is jelentette. 1948 elején már egyértelműen az állami irányítás alá vett sportszervezetek, az egységes állami sportpolitika kialakítása volt a cél. 1948 márciusában létrehozták az Országos Sporthivalt, valamint megindult a sportszervezetek tömegsporthoz kapcsolt szervezeti átalakítása, a szakszervezeti szervek és a sportegyesületek összekapcsolása is.

Az Országos Sporthivatal felállításával párhuzamosan megszűnt a MADISZ és a Barátság, majd rövidesen a Kinizsi és a Kossuth Sportközpont is. A koalíciós pártok által támogatott sportklubok eltűnése vidéken erőteljes klubösszevonási hullámot indukált, amelynek vidéki sportegyesületek tömege esett áldozatul. A korábban kisebb üzemek, helyi testületek, egyéb intézmények támogatásával működő kis klubokat „szakmaközi egyesületekké” vonták össze és a Szakszervezetek Országos Tanácsa ellenőrzése alá helyezték. „Sportéletünk alapjait az eddigi egészségtelen, politikailag helytelen társadalmi alapokról át kell helyeznünk a munkásosztályra. Sportéletünk bázisa, fő ereje a munkásosztály legyen, ami azt jelenti, hogy egész sportpolitikánknak elsősorban szakszervezeti, üzemi sportra kell támaszkodnia. Az üzemi sportegyesületeket a szakszervezetek és helyileg az Üzemi Bizottság (ÜB) gazdasági és politikai ellenőrzése és irányítása alá kell helyeznünk, irányt kell venni a jelenleg még erősen fellelhető burzsoá sporterkölcsök megváltoztatására.”²⁸

Az átszervezés Magyarországon is követte a szovjet mintát. A cél egyfelől a fegyveres (hadsereg) és a rendvédelmi erők (rendőrség, állambiztonság) sportegyesületeinek

²⁶ Felhívás a munkás sportegyesületekhez. Népsport, 1945. május 25. 1.

²⁷ *Kutassi László: A Magyar Kommunista Párt sportpolitikája 1944–1948.* Bp. 1987. 36.

²⁸ Javaslat a magyar sport átszervezésére. Előadó: Hegyi Gyula. Az MDP Titkárságának jegyzőkönyvei. 1949. nov. 23. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, MDP Központi szervei, Titkárság, 1948–1956 (a továbbiakban: MNL OL M-KS 276. f. 54. cs. 74. ő. e.)

felállítása, másfelől a szakszervezetek alá besorolt sportegyesületek létrehozása volt. Ennek jegyében 1949 decemberében elsőként a Kispesti Atlétikai Club (KAC) és a Honvéd Sportegyesület (SE) összevonása, majd a Honvéd Sportközpont létrehozása történt meg.²⁹ „Az új sportközpont biztosítja a honvéd sportegyesületek egyöntetű és eredményes munkáját, ezek honvédelmi szempontból való ellenőrzését, és munkájuknak az egységes magyar sportba való bekapcsolását. A rendelettel kapcsolatban a közoktatásügyi miniszter intézkedett arról, hogy a honvédség állományába tartozó katonai és polgári személyek kizárólag a Honvéd Sportközpont (HSK) kötelékébe tartozó honvéd sportegyesületekben sportolhatnak. [...] A honvédségi sportot és az egyes honvéd sportegyesületeket a sportszövetségek felé a jövőben a HSK képviseli. Az egyes honvéd sportegyesületek a sportszövetségekbe nem léphetnek be, utóbbiakkal csak a HSK útján állnak kapcsolatban.”³⁰ Az 1950-es években tömegesen alakultak meg a Magyar Néphadsereg egyes helyőrségeihez kapcsolódóan a Honvéd sportegyesületek. Győr Béla monográfiája³¹ szerint 1956-ig körülbelül 20, majd 1957-től 1960-ig további mintegy 30 honvédcsapat jött létre. Ezek túlnyomó többsége természetesen nem játszott számottevő szerepet a magyar sportéletben, valamelyik bajnoki osztályban elindult labdarúgó szakosztállyal rendelkező egyesület körülbelül 30 volt közülük.

A sorban a belügy következett: 1950. március 31-én az Újpesti Torna Egylet (UTE) és a Belügyminisztérium sportegyesületének összeolvadásával megalakult a Dózsa Sportegyesület (Dózsa SE), majd nem sokkal ezután létrejött a Belügyi Sportközpont, amelynek feladata a Dózsa SE munkájának irányítása lett. A Dózsa SE gyors terjeszkedésnek indult: már 1950-ben kilenc helyen alakult Dózsa-sportkör az országban, vidéken 40, Budapesten 20 szakosztállyal, összesen 4000 taggal. „Az egyesülés csak megpecsételte és jóváhagyta annak a belső barátságának korábbi megnyilvánulásait, amely már mintegy másfél évvel ezelőtt az UTE és a belügyi sportolók között kialakult”³² – írta az UTE–BRE Budapesti Rendőr Egylet (BRE) egyesülésről a „pártszerűség” hiányával nem vádolható *Hetvenöt esztendő a sport útjain* című kiadvány. „Ünnepe lett ez a nap a magyar sportnak is, mert egy nagy múltú és még nagyobb jövőjű sportegyesület elindult a fejlődés útján, példát mutatva a megváltozott időknek megfelelő átalakulásra: hogyan kell a régi polgári sportkörből megfelelő társadalmi bázis biztosításával új típusú, a szocialista valóságot tükröző sportegyesületet szervezni.”³³

²⁹ Lelkes hangulatú díszközgyűlésen mondta ki a Kispesti AC a Honvéd Sport Egyesülettel való egyesülést. Népsport, 1949. december 19. 2.

³⁰ Felállították a Honvéd Sport Központot. Szabad Nép, 1950. február 24. 8.

³¹ Győr Béla: A honvéd sportegyesületek története. Bp. 2014.

³² Hetvenöt esztendő a sport útjain. Az Újpesti Dózsa SC jubileumi emlékkönyve. Szerk. Fazekas Antal. Bp. 1960. 21.

³³ Uo. 20.

Utolsóként 1951 februárjában az Államvédelmi Hatóság (ÁVH) is megkapta saját központi egyesületét, a piros-fehér színekbe öltöztetett Bástya Sportgyesületet (Bástya SE). A sportegyesület sportolókkal való „feltöltése” meglehetősen konspiratív módon történt – állományát a korábban textiles szakszervezethez sorolt sportolók egy részének átvezénylésével dúsitották fel, reprezentatív központi csapatává pedig a textilesek első számú csapatát, a Textilest, tehát az egykori Magyar Testgyakorlók Körét (MTK) tették meg. „Az OTSB³⁴ nagy örömmel vette az Államvédelmi Hatóság sportegyesületének megalakulását és azt a bejelentését, hogy már az 1951. évi bajnoki küzdelmekben részt kívánnak venni. A Textiles Szakszervezet sportegyesületének több sportolója – akik nem a textiles szakmában dolgoznak – máris kérték tagként való felvételüket az Államvédelmi Hatóság Bástya Sportgyesületébe.”³⁵

1953-ban az ÁVH önálló szervként történt megszüntetésével a Bástya SE is megszűnt, sportköreinek nagy részét a belügy alá tartozó Dózsa SE vette át – a reprezentatív csapat, a Budapesti Bástya ugyanakkor korábbi szakszervezetéhez, a textiles szakszervezethez került vissza, és Budapesti Vörös Lobogó néven folytatta szereplését. Az eredeti terv nem ez volt: az MDP KV Titkársága 1954. november 8-án tárgyalta meg Hegyi Gyula előterjesztését a Dózsa és a Bástya Sportegyesületek átalakításának kérdéseiről. Érdeemes idézni a dokumentumot, kiderül ugyanis belőle, hogy egy klubösszevonás révén eltűnjön a magyar futballéletből.

„A Belügyminisztérium – az Országgyűlés minisztériumokat egyesítő határozata után – közölte az OTSB-vel, hogy a Bástya és a Dózsa Sportegyesületeket is egyesíteni kell. A Belügyminisztérium álláspontja az volt, hogy megtartja mind a két egyesületet (Bástya, Dózsa), amelyek azonban a jövőben egy egyesületi néven fognak szerepelni: az egyik a Belügyminisztérium, a másik a Határország sportalulakulataként [erre Csehszlovákiából ismerünk hasonló példát – M. M.]. Az OTSB ezt a tervet nem helyeselte, és azt javasolta, hogy csak egy budapesti minőségi sportalulakulata legyen a Belügyminisztériumnak. Ezt a javaslatunkat Gerő elvtárs elfogadta.

A végrehajtásnál azonban komoly nehézségek merültek fel. A Belügymin.[isztérium] Sportközpontja, főleg labdarúgó vonalon – a két egyesület kb. 40 főnyi állományából – olyan 18-20 I. oszt.[ályú] játékost akart megtartani, akik valamennyien a válogatott színvonalat képviselik. Ez az elhatározás azt jelentené – végrehajtás esetén – hogy 7-9 játékos csak mint tartalék szerepelne, és így elkerülhetetlen lenne visszaesésük. Ez pedig a labdarúgás színvonalára káros kihatással lenne.

Az OTSB úgy gondolta, hogy a feleslegessé vált játékosokkal megerősíti a többi első osztályú egyesületet azokon a pontokon, ahol a legnagyobb szükség van rájuk,

³⁴ Országos Testnevelési és Sportbizottság. Létrehozásáról később lesz szó.

³⁵ Megalakult az Államvédelmi Hatóság sportegyesülete. Népszava, 1951. február 22. 8.

és ezzel az egész labdarúgás színvonalát emelné. Ennek tudatában azt kértük, hogy csak kisebb számú válogatott játékosokat tartsanak meg (11-12), és elégedjenek meg tehetséges fiatalokkal. Eddig jutottunk el tárgyalásainkkal. Közben azonban tudomásunkra jutott, hogy a két egyesület játékosai közül többen más egyesületeknél jelentkeztek, de az egyesületek részéről is mutatkozott egy bizonyos versenyfutás a felesleges játékosok megszerzéséért. Ezen jelenségek miatt egy zavaros állapot bekövetkezésétől tartunk. A megváltozott körülményekre való tekintettel azt javasoljuk, hogy a Belügyminisztérium az egyik alakulatáról mondjon le – konkrétan a Bástyát javasoljuk – és adja át a Textilesek Szakszervezetének.³⁶

A központi sportegyesületek teljes kontrollt gyakoroltak a tagszervezetek fölött, így formálisan például a Dózsa SE vezetőségének döntése értelmében került sor az 1954-ben másodosztályú bajnok Kőbányai Dózsa és a Pécsi Dózsa összevonására, aminek eredményeként a pécsi egyesület indulhatott az 1955-ös szezonban az élvonalban a hányatott sorsú, veszprémi ÁVH-s csapatból a Budapesti Gyűjtőfogház csapatává avansált kőbányaiak helyett.

A két minisztériumi és a kvázi minisztériumi ÁVH egyesületeinek létrehozása mellett párhuzamosan zajlott a sport besorolása is a szakszervezetek alá. 1950. február 16-án „az ÉDOSZ nagytermében megtartott közgyűlésen kimondták a Ferencváros beolvasását az ÉDOSZ SE-be. Az elnök megnyitó szavai után Nadas Adolf, a Ferencváros volt ügyvezető elnöke örömeinek adott kifejezést, hogy az FTC e beolvasással végre biztos alapra helyezkedett.”³⁷

A fővárosi nagycsapatok átalakítása persze csak a jéghegy csúcsa volt. A bőripari üzemek egyesületeiből (Wolfner Sport Club, Munkásképző Torna Egyesület, Csepeli Mauthner) létrejött a Bőripari Dolgozók Sportegyesület. A nagyobb vidéki klubok közül a Békéscsabai Előre Munkás Testedző Egyesület (MTE) a Csabai Atlétikai Klub és a Békéscsabai Textiles SE csapatával egyesült Békéscsabai Szakszervezetek Sport Egyesülete néven. A Kecskeméti (Munkás) Testedző Egyesület és a Kecskeméti Atlétikai Club egyesülésével jött létre a Kecskeméti Szakszervezeti Testedző Egyesület, a Szegedi Atlétikai Klub és a nem olyan régen alapított Szegedi MTE Szegedi Szakszervezeti MTE néven, a Csongrádi Testedzők Köre és a Csongrádi Tisza Csongrádi Szakszervezeti TK, a Szombathelyi AK a Szombathelyi Bőrgyárral és a Szombathelyi Textillel egyesülve Szombathelyi Szakmaközi MTE néven folytatta. A nagy múltú Soproni Futball és Atlétikai Club 1949-től Szakmaközi Soproni FAC néven szerepelt, majd a Soproni Selyemipari SE beolvasztása után Soproni Dolgozók Sport Egylete „textiles szakszervezeti” klubbá vált.

³⁶ MDP Titkárság jegyzőkönyvei, 1953. aug. 24. MNL OL M-KS 276. f. 54. cs. 260. ó. e.

³⁷ Az FTC beolvadt az ÉDOSZ-ba. Az új egyesület neve: ÉDOSZ SE. Népszava, 1950. február 18. 8.

A bányavárosok csapatai, köztük a korábban elsősorban ugyancsak a teljes települést reprezentáló Dorogi AC, a Tatabányai SC, a Pereces TK 1949-től Tárna néven folytatták szereplésüket, és ugyancsak Tárna nevet kaptak a már korábban is a bányák mellett működő egyletek. A sportklubok szakszervezeti keretekbe vonása azonban az átalakításnak csak a kezdő lépését jelentette. Az egyes sportkörök – bár szakszervezeti irányítás és felügyelet alatt, de az 1950-es változások nyomán – egyelőre továbbra is önállóan intézték ügyeiket, formálisan önálló klubok maradtak.

Az Elnöki Tanács 1951. évi 2. sz. rendelete az Országos Sporthivatal helyébe létrehozta a közvetlenül a Minisztertanács alá tartozó Országos Testnevelési és Sportbizottságot (OTSB). Ezzel az összes testneveléssel és sporttal foglalkozó állami és társadalmi szervezetet egyesítették, önállóságukat pedig felszámolták. Az OTSB elnöke Hegyi Gyula államtitkár lett. A Testnevelési és Sport Bizottság (TSB) rendszer bevezetéséig az Magyar Labdarúgó Szövetség (MLSZ) önálló gazdasági egységként működött, annyiban állt állami ellenőrzés alatt, mint minden pénzgazdálkodási szerv. A TSB-rendszer bevezetésével megszűnt az MLSZ, a labdarúgás irányítását az OTSB egyik osztálya intézte. Megszűnt a labdarúgást irányító egység önálló pénzgazdálkodása is, az OTSB központi hatáskörébe került. Az MLSZ helyébe „társadalmi szervezetként” az Országos Társadalmi Labdarúgó Szövetség (OTLSZ) lépett, elnöke Barcs Sándor lett. Az OTLSZ elnökségi tagjainak kinevezése az OTSB elnökének hatáskörébe került. A válogatott csapat ügyeit szinte teljes egészében Sebes Gusztáv, az OTSB elnökhelyettese irányította, a magyar futballélet szervezeti vezetését pedig az OTSB labdarúgó-osztálya látta el a megyei és járási TSB-k bevonásával. Az országos vezetés nem érintkezett közvetlenül a megyei és járási szövetségekkel, az ügyek az OTSB-hez futottak be, az átadta azokat a megyei TSB-nek, és attól kapta meg a megyei szövetséget. Az OTSB elnöksége bármely OTLSZ határozatot felülbírállhatott. Mind a gyakorlati, mind az elvi irányítás az OTSB kezébe került; a társadalmi aktívák lényegében csak a nyilvántartásokat és statisztikákat vezették, pályafelmérési és hitelesítési munkákat végeztek.³⁸

1951. január 29-én a Szakszervezetek Országos Tanácsának elnöksége kijelentette, hogy „a testnevelés és sportmozgalom további fejlesztése érdekében” szükséges a szakszervezeti elnökség mellett működő egységes szövetkezeti sportegyesületek rendszerének kialakítása. Első körben tíz szakszervezet alakította meg központi sportkörét.

1951. január 29-én a következő központi szakszervezeti sportkörök jöttek létre:

- Vasas Szakszervezet – Vasas SE (piros-kék)
- Bányász Szakszervezet – Bányász SE (piros-fekete fehér alapon)
- Építők Szakszervezete – Építők SE (kék-fehér)

³⁸ *Földessy János: A magyar labdarúgás 60 éve.* Bp. 1958. 16–17.

- Vasutas Szakszervezet – Lokomotív SE (piros-fekete)
- Közlekedési Szakszervezet – Előre SE (kék-sárga)
- Kereskedelmi és Pénzügyi Dolgozók Szakszervezete – Vörös Meteor SE (meggypiros)
- Élelmezési Szakszervezet – Kinizsi SE (fehér-piros)
- Közalkalmazottak Szakszervezete – Petőfi SE (fehér-fekete)
- Textiles Szakszervezet – Vörös Lobogó SE (kék)
- Vegyipari Szakszervezet – Szikra SE (piros-sárga)³⁹

A döntés értelmében az egyes sportkörök a központi sportkör irányítása alá kerültek, önállóságuk megszűnt. Önálló jogi személynek csak a központi egyesületeket tekintették, a „tagegyesületek” annak alapszabálya és anyagi támogatásának mértéke szerint működtek. A központi sportkörök vezetése irányította az alacsonyabb szinteket, a területi és a helyi sportvezetéseket. A sportegyesületek élére központi vezetőséget választottak, az egyesületek legfőbb szerve az országos küldött közgyűlés lett. A sportszervezeti struktúra ezzel lényegében a párt- és az állami struktúra része lett, egyes szintjei megegyeztek a pártszervezet és az állami szervezet szintjeivel, a sportvezetés a pártállami nomenklatúra részévé vált.

A szakszervezeti struktúra kiterjesztését 1951 májusában végezték el. „A Szakszervezetek Országos Tanácsa megvizsgálta a még át nem szervezett sportegyesületek munkáját, figyelembe vette a dolgozók, sportolók javaslatait, és ennek alapján további három új, egységes rendszerű sportegyesület felállítását határozta el. Ezek a következők:

- Pedagógus Szakszervezet – Fáklya SE – fehér-kék
- Postás Szakszervezet – Postás SE – zöld-fehér
- Orvos Egészségügyi Szakszervezet – Lendület SE – fehér alapon piros-kék csík

A többi szakszervezet sportmozgalmát – tekintettel arra, hogy azok egyedül nem képesek önálló sportegyesület jó megszervezésére, újabb sportlétesítmények megépítésére és a dolgozók nagyobb tömegeinek a sportba való bevonására – úgy kell átszervezni, hogy sportköreiket a meglévő egyesületekhez kell kapcsolni az alábbi

³⁹ A központi sportegyesületek nevei 1951-re véglegessé váltak. Egy, az MDP Titkárság elé került 1950-es előterjesztés a Közlekedési Szakszervezet egyesületének a Villám SE, a KPDSZ-ének az Új Erő SE vagy Lendület SE, a Közalkalmazottak Szakszervezete csapatának pedig a Vörös Csillag SE nevet javasolta. A Bányász Szakszervezet központi sportkörének nevére a Szikra és a Tárna javaslatok születtek, míg a Textiles Szakszervezetnél a Szabadság név tűnt befutónak. Az ÁVH sportegyesülete esetében a Bástya, a Gárda, majd a Dinamó verziók is előkerültek. Lásd MDP Szervező Bizottság jegyzőkönyvei. 1950. nov. 25. MNL OL M-KS 276. f. 55. cs. 146. ő. e. [Szervező Bizottság (1948-1953)]; MDP Szervező Bizottság jegyzőkönyvei. 1951. jan. 2. MNL OL M-KS 276. f. 55. cs. 150. ő. e.

módon: a bőripari dolgozók üzemi sportköreit a Vörös Lobogó SE, a nyomdaipari dolgozók üzemi sportköreit a Szikra SE, a művészeti dolgozók sportköreit a Fáklya SE keretein belül kell megszervezni.”⁴⁰ Az egységes rendszerű sportegyesületeken belül „a demokrácia elvének” teljes mértékben érvényesülnie kellett. Ennek elősegítésére a minisztertanács mellett működő OTSB által megadott szempontok szerint kellett elkészíteni az egyesületek mintaalapszabályát. Az alapszabály határozta meg az egyesületek célkitűzéseit, szervezeti felépítését, működési elvét, tagjainak jogait és kötelességeit, valamint az egyesületek életével kapcsolatos anyagi vonatkozású szabályokat.⁴¹

Az egységes szakszervezeti, sportközponti keretbe terelt sportkörök tagságára vonatkozóan szigorú szabályozást hoztak: a sportkörökben csak az adott ágazathoz tartozó munkahelyen dolgozók sportolhattak, hiszen a sportkörök szakszervezethez kötésének elsődlegesen kommunikált célja a „dolgozó tömegek” sportolási lehetőségének megteremtése volt. A gyakorlatban persze a magasabban rangsorolt klubok esetében ez értelemszerűen nem azt jelentette, hogy játékosmegfigyelők keresték a legjobb rúgótechnikával rendelkező rendőrpárórt vagy a legbiztosabb kezű bányászt, hanem a megszerezni kívánt labdarúgók számára az ágazathoz tartozó valamely intézményben vagy vállalatnál biztosítottak állást, ahová azonban csak a fizetési papír aláírásakor jártak be a hivatalosan amatőrként nyilvántartott játékosok. Ez helyenként furcsa helyzeteket is eredményezett – így lett kecskeméti rendőr a köztörvényesként elítélt, börtönből kihozott balszélsőből, vagy az egy elemít végzett, analfabéta összekötőből,⁴² vagy éppen pécsi bányász a helyi belügyes csapatnál leépített, de a tényleges járőrszolgálattól ódzkodó középcsatárból.⁴³ A vidékre kényszerült, Gyulán elhunyt volt szövetségi kapitány, Gallovich Tibor halálózási anyakönyvi bejegyzésében segédmunkás foglalkozás szerepel – a korábbi sportújságíró, sportvezetőt végzettség híján nyilván csak segédmunkásként tudta foglalkoztatni a Gyulai Építők mögött álló üzem, illetve szakszervezet.⁴⁴

A központosítás a felsőoktatásra és az iparitanuló-képzésre is kiterjedt: az 1951. február 9-én létrehozott Munkaerőtartalékok SE az iparitanuló iskolákra épült, és elsősorban a tömegsport fejlesztésére, egészen pontosan arra fordított nagy figyelmet, hogy az iparitanulókat a Munkára, Harcra Kész (MHK) mozgalomba irányítsa. 1951 végére 114 iskolai sportkörben 377 szakosztályt hoztak létre, az

⁴⁰ Újabb egységes rendszerű szakszervezeti sportegyesületek. Népszava, 1951. május 24. 6.

⁴¹ A szakszervezeti sport időszerű kérdéseit vitatták meg a SZOT szombat délutáni sportnagykiváltó értekezletén. Népszport, 1951. február 4. 5.

⁴² Szabó Pál Miklós: Rég volt, fiúk. Adalékok Kecskemét és Szeged focitörténetéhez. Kecskemét 1989. 37–38.

⁴³ Kamondi Imre: Labdarúgó-krónika I–II. I. Pécsi Dózsa – PMSC 1955–1984. Magánkiadás. Pécs 2002.

⁴⁴ Kiss László: Egy elfelejtett szövetségi kapitány. In: *Uő: Elfeledett főszereplők. Életrajzok és történetek a magyar futball 120 évéből.* Bp. 2019.

egyesület első spartakiádjára mintegy tízezer tanulót mozgósítottak. A főiskolai és egyetemi sportszervezeteket egységesítő Haladás Sport Központ viszonylag kisebb hatásokkal kezdte meg működését – csak két évvel megalakulását követően, 1953-ban született meg az a határozat, amelynek értelmében egyetemi és főiskolai hallgatók kizárólag a Haladás Sport Egyesület keretében folytathattak sporttevékenységet. 1951 októberében a két legnagyobb múltú budapesti egyetemi egyesületet, a Műegyetemi Atlétikai és Football Clubot (MAFC) és a Budapesti Egyetemi Atlétikai Clubot (BEAC) is összevonták Budapesti Haladás SE néven.⁴⁵

A kisipari szövetkezetek sportmozgalmát szervező-irányító Spartacus Sportközpontot 1952 áprilisában hozták létre, ezt követően országszerte megindult a Spartacus sportkörök alakítása. Megkezdték az Apaffy utcai központi Spartacus sporttelep (Kőér utcai sporttelep) építését is; 1952 végére már 43 sportkör 235 szakosztályát tarthatták nyilván. A központosítási folyamatból már csak a mezőgazdaság dolgozói maradtak ki, de ők sem sokáig. A társadalomátszervezés eredményeként 1952 januárjában megalakult a Mezőgazdasági és Erdészeti Dolgozók Szakszervezete (MEDOSZ), áprilisban pedig megszületett a Traktor SE, a MEDOSZ központi sportköre. A traktor, a harmincas évek „szovjet mezőgazdasági csodájának” jelképe, ettől kezdve a magyar sportban is a falu társadalmának szocialista átalakulását szimbolizálta. Bár már 1952-ben mintegy 150 Traktor sportkör alakult, a falvak sportéletét – Csehszlovákiához és Lengyelországhoz hasonlóan – nem uniformizálták teljesen. Az új sportkör a mezőgazdasági üzemekre koncentrált, a falvakban működő egyéb szakszervezeti csapatokat (jellemzően Építők, Kinizsi, Vasas, Bányász) nem integrálta, és néhány helyen az egységes falusi sportköröket (SK) is érintetlenül hagyta. Ez persze csak annyit jelentett, hogy egyetlen központi döntéssel nem szüntették meg az „egyéb falusi” sportköröket; 1952 és 1955 között az egyes községek sportklubjai többször is átalakultak: SK-ból vagy Kinizsiből Traktorrá, Traktorból Építőkké vagy Spartacusszá váltak.

1954 októberében a centralizált sportkörökön belül is újabb összevonásokat határoztak el. A határozat szövegezése szerint a Lokomotív SE-t, az Előre SE-t és a Postás SE-t Lokomotív SE, míg az értelmiségi dolgozókat tömörítő Petőfi SE-t, a Fáklya SE-t és a Lendület SE-t Petőfi SE néven vonták össze. A gyakorlatban ez az alacsony taglétszámú Előre és Postás, valamint a központi sportteleppel sem rendelkező Fáklya és Lendület sportkörök beolvasztását jelentette egy-egy nagyobb szakszervezeti sportkörbe.⁴⁶ A következő évben a Bástya név is újra forgalomba került – az első körben Petőfi néven

⁴⁵ Kutassi László: 100 éves a Budapesti Egyetemi Atlétikai Klub. Bp. 1998. 131.; Nemesdaróczi István – Péterfalvi Lajos: Műegyetemi Atlétikai és Football Club 1897–1997. Bp. 1997. 59.

⁴⁶ MDP Titkárság jegyzőkönyvei, 1954. nov. 8. MNL OL M-KS 276. f. 54. cs. 342. ó. e.

egyesített közalkalmazotti, helyiipari és városgazdasági, egészségügyi, valamint pedagógus szakszervezetek egyesülete kapta a rossz emlékké megnevezést.

A labdarúgás első osztályát 1951 és 1956 között a Vasas (Budapesti Vasas, Diósgyőri Vasas, Győri Vasas, Csepeli Vasas, Vasas Izzó) és a Bányász (Dorogi Bányász, Salgótarjáni Bányász, Tatabányai Bányász) sportkörök uralták. Az NB I-et a Honvéd sportkörök közül a központi Budapesti Honvéd mellett a Szegedi Honvéd, valamint Légierő SK érte el; a Dózsa SE-t a Budapesti Dózsa mellett az említett Pécsi Dózsa képviselte az első osztályban. A vasutas szakszervezet Lokomotív Sportegyesülete, a Szombathelyi Lokomotív, valamint az 1952-ben a Pécsi Lokomotív, a Vörös Lobogó SE pedig 1953-tól a Budapesti Vörös Lobogó, illetve egy évig a Vörös Lobogó Sortex révén volt jelen a legjobbak között. A Kinizsi SE-nek (a Budapesti Kinizsi néven szereplő Ferencvárosnak) és megszűnéséig a Bástyának egy-egy csapata volt az élvonalban. A Haladás Sportközpont két évben jutott el az első osztályig (mindkétszer a Szegedi Haladás révén), és ugyancsak Szegedhez kötődik a Petőfi SE NB I-es szereplése is. Az Építőket a Sztálin Vasmű Építők juttatta el az élvonalig. A másodosztályban a Vasas és a Bányász csapatok mellett a Lokomotív, az Építők és a Vörös Lobogó sportkörök domináltak. Itt már csaknem valamennyi ágazati egyesülettel találkozunk, kivételesen csak a Traktor SE képez – a MEDOSZ-csapatok ugyanis az ötvenes években nem jutottak feljebb a megyei bajnokságoknál.

A csehszlovák és a lengyel bajnokságokhoz képest magyar sajátosság, hogy a minisztériumi csapatok (Budapesti Honvéd, Bástya, Budapesti Dózsa) 1950 és 1956 között uralták a mezőnyt.⁴⁷ Ebben a hét szezonban rajtuk kívül csak a Kinizsinek (kétszer) és a Vasasnak (egyszer) sikerült a dobogóra állnia.⁴⁸ Ennek oka csak részben az, hogy a Rákosi-féle magyar sztálinizmus kiemelt szerepet tulajdonított a minisztériumoknak, illetve hogy a Honvéd elődje a Kispesti AC, valamint a Bástya elődje az MTK már az átszervezés előtt is jó csapattal bírtak. Az 1949–1950-es bajnokságot a Honvéd még KAC néven kezdte, a december végi átalakítás semmilyen szerepet nem játszott a bajnoki cím elnyerésében. Később a Ferencvárost ÉDOSZ, majd Kinizsi néven meggyengítették ugyan, de korántsem olyan mértékben, mint például a cseh Slaviát.

Az 1956-os forradalom után komoly változás történt a sportszervezeti struktúrában: a Szakszervezetek Országos Tanácsa ugyanis 1956 decemberében az egységes rendszerű szakszervezeti sportegyesületek felszámolásáról

⁴⁷ Azzal a megkötéssel, hogy az MTK csak 1951–1952-ben, két szezonon keresztül tartozott az ÁVH-hoz Bástya néven. 1950-ben Textiles, 1953-tól pedig Vörös Lobogó néven szintén a textilipari dolgozók szakszervezetének felügyelete alatt állt.

⁴⁸ Az 1956-os szezon a forradalom kitörése miatt nem fejezték be. 1956. október 23-án a Honvéd állt az élen, második volt a Lobogó, harmadik a Kinizsi.

rendelkezett. A központi sportegyesületek eltűntek, az egyes sportkörök közvetlen szakszervezeti irányítás alá kerültek. A mintaalapszabály szerint minden sportegyesület önálló jogi személyyé vált, közvetlenül a munkahely üzemi (szakszervezeti) bizottságához tartozott, önálló költségvetéssel rendelkezett, saját maga választhatta meg nevét, színeit és vezetőit. Az egyesület tagjainak legfelsőbb fóruma az egyesületi közgyűlés lett.

Az ötvenes évek elején alakult szakszervezeti csapatok nagy része 1956 és 1957 folyamán megszűnt. A korábbi reprezentatív csapatok egy része továbbra is az ágazat kiemelt csapata maradt (Ferencváros, MTK, Vasas), mások azonban háttérbe szorultak az új feltörekvő „testvéregyesületek” mögött. A Vörös Meteor esetét példaként vizsgálva: az 1956-ban működő 137 sportkörből 42 alakult 1957-ben önálló egyesületté, elsősorban azok, amelyeknek első-, másod- vagy harmadvonalbeli labdarúgó-szakosztályaik voltak. A kisebb vidéki Vörös Meteor-klubok többsége megszűnt, vagy a községi klubokba olvadt. A Kereskedelmi, Pénzügyi és Vendéglátó-ipari Dolgozók Szakszervezete (KPVDSZ) szakszervezet reprezentatív klubja 1957-et követően ugyan kezdetben továbbra is a Budapesti Vörös Meteor maradt, de vezető szerepét hamar át kellett átadnia az Egyetértés együttesének.

A Budapesti Honvéd továbbra is a honvédség reprezentatív egyesülete maradt, az élvonalban 1955 után egyedülként képviselte a honvédklubokat.⁴⁹ A kisebb honvédcsapatok az ötvenes évek második felétől egyre inkább csak a harmadik vonalig jutottak, felbukkanásuk már a másodosztályban is ritkaság volt. A hatvanas évek végén az addig egységes, az ötvenes éveket idéző klubneveket történelmi személyek, egykori katonatisztek, kommunista politikusok, ritkábban írók, költők nevével váltották fel. Így lett többek közt a Kaposvári Honvédból Honvéd Táncsics SE, a Ceglédi Honvédból Honvéd Bem József SE, a Miskolci Honvédból Honvéd Papp József SE, a Mezőtúri Honvédból Honvéd Szabó Lajos SE, a Nyírteleki Honvédból Honvéd Asztalos János SE,⁵⁰ a Pécsi Honvédból Honvéd Steinmetz SE,⁵¹ a Kiskunfélegyházi Honvédból Honvéd Kun Béla SE, a Szabadszállási Honvédból előbb Honvéd Ady Endre SE, majd Honvéd Radnóti SE.

A szakszervezeti besorolás is változott, az újjászerveződött szakszervezeti ágazatok szerinti 19 szakszervezetbe tömörítették a sportegyesületek jelentős részét.

⁴⁹ A Kispest AC (Budapesti Honvéd) volt az egyetlen budapesti klub, amely nem kapta vissza nevét (még részlegesen sem, ahogy a Budapesti Dózsa 1956 után Újpesti Dózsaként szerepelhetett), sem színeit (szemben az FTC-vel és az MTK-val).

⁵⁰ Asztalos János (1918–1956), Papp József (1917–1956) és Szabó Lajos (1913–1956) honvéd ezredesek 1956. október 30-án a budapesti pártszékház ostromakor vesztették életüket.

⁵¹ Steinmetz Miklós (Nyikolaj Szytyepanovics Steinmetz) a szovjet hadsereg tisztje, Budapest ostroma alatt hadikövetként vesztette életét.

A szakszervezeti klubok mellett megmaradtak a Spartacus-, a Dózsa- és a Honvéd-klubok, önálló csoportba kerültek a községi, a főiskolai, valamint az iskolai sportegyesületek. Az ágazatnak a sportolói állományt tekintve is nagy súlya volt: az azonos szakszervezethez tartozó NB I-es csapatnak például előjoga volt a saját szakszervezetének kisebb sportegyesületében működő játékos leigazolásánál.⁵²

A Szakszervezetek Országos Tanácsa elnöksége 1962. június 23-án határozott a szakszervezetek „új sportfeladatairól”. A határozat értelmében a szakszervezetek „átadták” a sportigazgatási munkát, valamint a szakszervezeti sportköröket a létrejött Magyar Testnevelési és Sportszövetségnek (MTS). A sportlétesítmények a tulajdonjog fenntartásával „működtetésre és fejlesztésre” ugyancsak az MTS-hez kerültek.⁵³ A szakszervezetek továbbra is a klubok bázisszervét jelentették, rendszeres és rendkívüli anyagi támogatást nyújtottak az egyesületeknek, közreműködtek a létesítmények fenntartásában. Nagyrészt továbbra is az ágazathoz tartozó gyárak, intézmények foglalkoztatták (papíron vagy ténylegesen) a hivatalosan amatőr játékosokat, és csak a nyolcvanas években erősödött fel az a törekvés, hogy a szerződötött labdarúgók a sportegyesületek állományában legyenek.

A szakszervezeteket, majd a hetvenes-nyolcvanas évektől mellettük a minisztériumokat, nagyvállalatokat bázisszervként használó sportegyesületi rendszer végét a rendszerváltás, illetve az azzal járó privatizáció és intézményi átszervezés, vállalat- és intézmény-megszűnési hullám hozta. Mint a budapesti sportegyesületek 1993-as fórumán elhangzott, a változásokkal néhány év alatt 6-8 milliárd forint „vonult ki” a sportból. Az újjászervezett, új körülmények közé került sportklubok egy része meg tudott kapaszkodni, más részük viszont végleg eltűnt vagy háttérbe szorult. A szocialista korszak mintegy 20-30 évig viszonylag stabil futballtérképe ezzel érvényét veszítette. (Lásd a tanulmány végén lévő táblázatot.)⁵⁴

A magyar sport átalakítása – hasonlóan a csehszlovákokhoz és a lengyelhez – 1949-ben kezdődött és nagyon hasonló végeredménnyel járt. 1951–1953-ra mindenütt létrejött az új, szovjet mintát követő egyesületi modell. Az eltérések az egyes országokban megvalósult sztálinizmusok közötti különbségekből, illetve a sport helyi hagyományainak továbbéléséből adódtak. A magyarországi sajátosságok közül meg kell említeni egyfelől az erőszakminisztériumok alá sorolt klubok kiemelkedő szerepét a korszakban, másfelől az e szerepre kijelölt klubok kiválasztását, hiszen ezek kivétel nélkül budapesti, nagy hagyományokkal bíró, korábban is sikeres egyesületek voltak. Ennek köszönhetően Magyarországon „nyúlt bele” a politika legkevésbé az erőviszonyokba. Itt nem

⁵² Az MTST elnökségének határozata az 1958–1959-es labdarúgó-bajnoki évre engedélyezett rendkívüli átigazolásokról. Népsport, 1958. július 25. 1.

⁵³ Kutassi L.: A magyar szakszervezeti sportmozgalom a felszabadulás után. i. m. 258–259.

⁵⁴ Lásd ott a különböző szakszervezetek és minisztériumok alá rendelt magyar, lengyel és csehszlovák sportegyesületek struktúráját a tárgyalt időszakban.

hoztak létre új klubot, mint például a csehszlovák vezetés a Dukla Prahát, és nem is nyomtak el oly mértékben nagy klubot, ahogy a Slavia kapcsán láthattuk.

Két szempontból azonban a csehszlovák átalakítás is figyelmet érdemel: egyrészt a Csehszlovák Szokol Közösség szerepe 1952-ig egyedülálló jelenség volt; másrészt az 1952-től nevében is a szovjet mintát követő sportegyesületek (DSO) alá tartozó klubok esetében a szovjet névadástól merőben eltérő, cseh hagyományokat követtek (Slavoj, Slovan, Slavia, Sokol, Tatran, Dukla); harmadrészt az első osztályban a hadsereg klubjai mellett náluk a gépgyártáshoz köthető klubok (Spartak) voltak túlsúlyban, míg Lengyelországban a politikában súlytalanok tűnő Ognivo és Unia csapatok is nyerhettek bajnokságokat a hadsereg és a belügy alakulatai mellett.

Ugyanakkor mindhárom országra jellemző, hogy elutasította a szovjet belügyi csapat nevének adaptálását. A lengyelek a náluk már korábban is létező Gwardia nevet választották, a magyarok Dózsa György nevet kölcsönözték, a csehszlovákok pedig inkább létrehoztak egy szlovákiai csapatot (Červená hviezda Bratislava) erre a szerepre. A cseh Dynamo csapatok nem a belügyhöz tartoztak és meglehetősen jelentéktelenek voltak.⁵⁵

Az 1949–1953 közötti átalakítások egyik országban sem maradtak tartósak. A Sztálin halálát követő spontán desztalinizáció hatással volt a sportra is. Lengyelországban már 1955-ben megindult a reorganizációs folyamat, Magyarországon az 1956-os forradalom söpörte el a szovjet modellt, Csehszlovákiában az 1963-ban kezdődő reformkorszak jelentette az időszak végét.

Arra a kérdésre nehezebb válaszolni, hogy a szovjet modell adaptálása volt-e bármilyen pozitív hatással az eredményességre; javult-e az új rendszerben a labdarúgás bármelyik országban. A kérdésre azért sem könnyű válaszolni, mert ez az irányítási rendszer mindössze néhány évig működött, sosem stabilizálódott, folyamatosan változott. Egy másik érdekes, megválaszolásra váró kérdés, hogy az erőszakos átalakítások milyen hatással voltak egy-egy hagyományos klub társadalmi bázisának identitására, illetve az új kluboknak sikerült-e tömegbázist kiépíteniük. Ennek vizsgálata azért is hasznos lenne, mert világosan látszik, hogy a szovjet modell bevezetése a hagyományok megtörését is szolgálta.

⁵⁵ Magyarországon is működtek Dinamó néven csapatok, a csehszlovák modellhez hasonlóan a villamosipar, illetve a gépállomások csapataiként, központi Dinamó Sportkör, az elnevezésre vonatkozó egységes szabályozás azonban nem volt. Az energiaipar csapatai hivatalosan a Vasas sportkörök közé tartoztak, ez meg is nyilvánult a két név (Vasas és Dinamó) kombinálásában. A budapesti Vasas Dinamó (1953–1955, majd 1958–1969 között) a Villamosgépgyár (EVIG) csapata volt, a Debreceni Dinamó együttesét a helyi gépállomás dolgozói alapították 1950-ben. A Pécsi Dinamó (1961-ig Pécsi Erőmű SE) a pécsi erőműhöz kötődött, az ugyancsak pécsi DVAC (Dinamó Villamostelepi AC) pedig a Duna Gőzhajózási Társaság együtteséből avanszált az 50-es évekre egyesült pécsi bányászcsapattá. A Barcikai Dinamó (1953-tól Barcikai Vasas) a Borsodi Hőerőmű csapata volt, a Vasas X. kerületi Dinamó és a Vasas XIII. kerületi Dinamó esetében viszont csak valószínűsítjük, hogy a kőbányai, illetve az angyalföldi erőmű csapataiként működtek.

Magyarország	Lengyelország	Csehszlovákia	Magyarország	Lengyelország	Csehszlovákia	Magyarország	Lengyelország	Csehszlovákia	
Szakszervezetek			Sportegyesületek			Első osztályú klubok			
Bányaiipari Dolgozók Szakszervezete	Bányász	Górnik	Dorog Salgótarján Tatabánya Nagykanizsa (MAORT)	Szombierki Bytom Radlin Zabrze	Szlezská Ostrava Kladno	Építő-, fa- és építőanyag-ipari dolgozók szakszervezetei	Építők	Tatran	Tatran Prešov
Vasutasok Szakszervezete	Lokomotív	Kolejarz	Szombathelyi Hala- adás (Törökvés) PVSZK DVSC	Lech Poznań Polonia Warszawa		Textilipari Dolgozók Szakszervezete	Vörös Lobogó	Włókniarz	
Textilipari Dolgozók Szakszervezete (bőriparti Dolgozók Szakszervezete)	Textilipari és Ruhaiipari Dolgozók Szakszervezete	Textilipari, Vegyipari és Üvegipari Dolgo- zók Szakszervezete	Soroksári AC MTK Duna SK	EKS Łódź Garbarnia	Žilina Zlín (Gottwaldov)	Vegyipari Dolgozók és Erdészeti és Faipari Dolgozók Szakszer- vezete	Szikra	Chemik (Unia)	
Vas- és Fémmunkások Szakszervezete	Vasas	Metal (Stal)	Vasas SC Győri Vasas Csepel SC DVTK Szárlinvárosi Vasas Tungsram (Izzó)	Pogon Katowice Sosnowiec					
		Gépipari Dolgozók Szakszervezete			Spartak				Sparta Praha Bohemians Praha Viktoria Plzeň Tmava Hradec Králové VSS Košice Ústí nad Labem Zdenice

Magyarország	Lengyelország	Csehszlovákia	Magyarország	Lengyelország	Csehszlovákia	Magyarország	Lengyelország	Csehszlovákia
Szakszervezetek			Sportegyesületek			Első osztályú klubok		
Pedagógusok Szakszervezete (benne a művészeti dolgozókkal)	Közalkalmazottak, önkormányzati és közüzemi dolgozók, tanárok, pénzügyi alkalmazottak, bírósági és ügyészségi alkalmazottak, banki, takarékl- és biztosító-társasági alkalmazottak, társadalombiztosítási intézmények alkalmazottai		Fádklya			Szegedi AK		
Közalkalmazottak Szakszervezete		Közszolgálatban, igazgatáspolitikában, egészségügyben dolgozók és művészek	Petőffi	Państwowiec (Ogńiwio)	Szlován		Polonia Bytom Cracovia	ŠK Bratislava
Kereskedelmi és Pénzügyi Dolgozók Szakszervezete			Vörös Meteor					
Élelmiszeripari Dolgozók Szakszervezete	Szövetkezeti, élelmiszeripari, kereskedelmi és irodai dolgozók, valamint kisebb szakszervezetek dolgozói	Élelmiszeripari dolgozók és a helyi gazdaság, valamint állami kereskedelem és a felvásárlásban dolgozók	Kimizsi	Spóźywca (Spójnia)	Slavoj	FTC		Liberec
Orvos-Egészségügyi Dolgozók Szakszervezete			Lendület					
Postások Szakszervezete			Postás			Postás SE		
Közlekedési és Szállítási Dolgozók Szakszervezete			Előre			Bp. Előre Teherfuvar / MATEOSZ		
	Egyéb szakszervezetek tagja			Zwiazkowiec (1951-ig)			Warta Poznań Garbarnia	

Magyarország	Lengyelország	Csehszlovákia	Magyarország	Lengyelország	Csehszlovákia	Magyarország	Lengyelország	Csehszlovákia
Szakszervezetek								
		Villamosenergia-ipar, hírközlés, gép- és traktorallomások és állami gazdaságok			Dynamo			Slavia Praha Žilina (1956-tól)
Dolgozó Parasztok és Földmunkások Országos Szövetsége		Szakszervezeti egységekkel nem rendelkező falusi (kisvárosi) DSO-k	Traktor	Népi Sport Egyesületek (LZS)	Sokol			
Magyarország	Lengyelország	Csehszlovákia	Magyarország	Lengyelország	Csehszlovákia	Magyarország	Lengyelország	Csehszlovákia
Minisztériumok								
Államvédelmi Hatóság	Közbiztonsági Minisztérium (1954-ig)	Nemzetbiztonsági Minisztérium	Bástya		Rudá hvezda		MTK (1951-1952)	Wisla Kraków Arkonia Szczecin Polonia Bydgoszcz Gwardia Warszawa
Belügyminisztérium	Belügyminisztérium (1954-től)		Dózsa	Gwardia				Červená hvězda Bratislava
Sportegyesületek								
	Honvédelmi Minisztérium		Honvéd	CWKS/OWKS	Dukla		Kispesti AC Szegedi Honvéd (1953-ig létezett) Szolnoki Legieró SK	Dukla Praha (ATK, ÚDA) Křídla vlásti Olomouc Tánciská Praha Pardubice Slávia és Snahia Přeskov egyesítve 1948 és 1952 között Dukla néven
Vallás- és Közoktatási Minisztérium		Oktatási, Tudományos és Művészeti Minisztérium	Haladás	Egyetemi Sport Szövetség (AKS)	Slavia		Szegedi Haladás	
Munkaügyi Minisztérium		Munkaügyi Minisztérium	Munkacserő-tartalékok		Pracovní zálohy			

SPORTS AND TRADE UNIONS –
THE TRANSFORMATION OF THE NETWORK OF SPORTS ASSOCIATIONS
IN EAST-CENTRAL EUROPE

By László Kiss – Miklós Mitrovits

SUMMARY

Amid the radically altered political and economic conditions that prevailed after 1945 the transformation of sport presented itself as one of the major symbolic goals, and its direction immediately generated political action. After 1948, the will of the Communist Party became dominant in the sports as well, and the total reshaping of the direction and framework of sports life began. Bourgeois clubs were suppressed, sports life was attached to the trade unions, and the representative clubs of the power-enforcement agencies were established. The Hungarian process was far from unique: in 1948–1949 the sports associations in Czechoslovakia and Poland were likewise taken over to state control, and, alongside the formation of a unitary state sports-policy the administrative transformation joined to mass sport, and the related connection of trade unions and sports associations, was launched. Identifying the common elements of the Hungarian, Polish and Czechoslovak systems, the paper presents the general features of the sovietization process of sport on the basis of contemporary documents, archival and published sources, statistical data and oral recollections.